

ઘોરણું : 11

ગુજરાતી

પાઠ : 16

તપસ્વી સારસ્વત

1. 'કે. કા. શાસ્ક્રીએ સંશોધન-સંપાદક તરીકે ગુજરાતી ભાષા-સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિની બહુમૂલ્ય સેવા કરી છે.' આ વિધાનનું સમર્થન કરતી વિગતો આપો.

►કે. કા. શાસ્ક્રીએ સંશોધન - સંપાદનક્ષેત્રે મહાભારત વિશેની મધ્યકાલીન ગુજરાતી કવિઓની કેટલીક કૃતિઓનું સુંદર સંપાદન કર્યું. તેમણે વેદવ્યાસના મહાભારતનો મૂળ અસલી ભાગ કયો, કેટલો અને કેવો તેનું સંશોધન કરીને તેનું સંપાદન કર્યું. આ ઉપરાંત આયુષ્યના છેલ્લા ગાળામાં શ્રીમદ્ભાગવત જેવા ભક્તિપુરાણના દશમસ્કંધનનું સંશોધન - સંપાદન કરી, તેમની વિદ્વત् પ્રતિલાનું ઊજળું પ્રમાણ પૂરું પાડ્યું.

અત્યાર સુધીમાં એમનાં આશરે 250 પુસ્તકો અને 1500 જેટલા
સંશોધનલેખો પ્રકાશિત થયાં છે. ગુરુ શ્રીગોમતીદાસજીએ એમને
સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ક, છંદશાસ્ક અને વ્યાકરણશાસ્કની લગની લગાડી
હતી અને તે એમનામાં જીવનભર રહી હતી. એમણે 21 વર્ષની નાની
વયે વલ્લભાચાર્યજીના ષોડશગ્રંથોનો અનુવાદ પણ કર્યો હતો.
શાસ્કીજીએ મધ્યકાલીન ગુજરાતીના કવિઓ વિશે 'કવિચરિત ભાગ :
1 - 2' અને 'આપણા કવિઓ' જેવા ગ્રંથો આપ્યા.
સંશોધન એ શાસ્કીજીનો પ્રિય વિષય હતો.

એમણે હેમચંદ્રાચાર્યના 'અપભુંશ વ્યાકરણા'નો સમજૂતી સાથેનો
ગુજરાતી અનુવાદ તૈયાર કર્યો. શાસ્ત્રીજીની સંશોધક તરીકેની
પ્રતિભાની નોંધ ગુજરાતના અનેક વિદ્યાનોએ લીધી છે. આમ, શ્રી કે.
કા. શાસ્ત્રીએ આખી જિંદગી સ્વાધ્યાય -સંશોધન સંપાદન અનુવાદ
વિવેચન ઇત્યાદિ વિહત પ્રવૃત્તિઓમાં વિતાવી. એમના તમામ
ગ્રંથોનો ઇતિહાસ તપાસતાં એમ કહી શકાય શ્રી કે. કા. શાસ્ત્રીએ
સંશોધક સંપાદક તરીકે ગુજરાતી ભાષા-સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિની
બહુમૂલ્ય સેવા કરી હતી.

2. 'કે. કા. શાસ્ક્રીની પાછળ પદવીઓ, ખિતાબો અને સન્માનો દોડતાં આવતાં હતાં.' - એમ તમે કઈ રીતે કહી શકશો?"

➤ શ્રી કે. કા. શાસ્ક્રીએ આખી જિંદગી અધ્યયનકાર્ય, સંશોધન સંપાદન અનુવાદ તથા વિવેચનકાર્ય અને વિવિધ પ્રકારના કોશ તૈયાર કરવામાં વિતાવી. એમની વિદ્ધત્વ પ્રતિભા, સારસ્વતસાધના તથા એમની ઉચ્ચ શિક્ષણની લગભગ 52 વર્ષની અધ્યાપનસેવાનો લાભ એસ. એન. ડી. ટી. યુનિવર્સિટી અને એલ. ડી. ઇન્સ્ટિટ્યુટ ઓફ ઇન્ડોલોજી જેવી સંસ્થાઓને તેમજ ગુજરાતી ભાષા-સાહિત્યને મળ્યો.

એમની અધ્યાપનસેવાને ઉમેરતાં એમનો વિદ્યાકીય સાધનાકાળ લગભગ
65 વર્ષનો ગણાય. 100 વર્ષની વયે પણ તેઓ સંશોધન સંપાદનકાર્યમાં
એટલા જ વ્યસ્ત હતા. કે. કા. શાસ્ત્રીની સારસ્વતસાધનાને અખિલ
ભારતીય સંમેલને 'વિદ્યાવાચ્યસ્પતિ' ની ઉપાધિ અને ભારત સરકારે
'પદ્મશ્રી'નો ખ્રિત્તાબ આપીને સન્માની હતી. ગુજરાત સાહિત્ય સભાએ
રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક (1952) અને સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટીએ 'ડી.લિટ.'ની
પદવી આપીને તેમનું બહુમાન કર્યું હતું. આ ઉપરાંત તેમને 15
પદવીઓ, 10 એવોડ અને 38 જેટલાં માનપત્રો મળ્યાં હતાં.

એમણે ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનું પ્રમુખપદ પણ શોભાવ્યું હતું.
એમને 'ભાષાભાસ્કર', 'ધર્મભાસ્કર', 'ભારતમાર્ત્ડ', 'ગુજરરત્ન',
'મહામહિમોપાધ્યાય' જેવાં અનેક ગૌરવ-બિરુદ્ધો આપવામાં આવ્યાં
હતાં. શ્રી કે. કા. શાસ્ક્રીની આ અદ્વિતીય સારસ્વત-ઉપાસના, આજીવન
વિદ્યાકીય સેવા અને વિદ્યાપ્રીતિને લીધે એમની પાછળ પદવીઓ,
ખિતાબો અને સન્માનો દીક્ષતાં આવતાં હતાં .

3. 'કે. કા. શાસ્ત્રી અજાતશત્રુ વિદ્ધાન છે.' - શી રીતે ?

► શાસ્ત્રીજી સરળ સ્વભાવના અને ઉદાર દિલના હતા. સરસ્વતીની સાધના એ જ તેમના જીવનનું લક્ષ્ય હતું. તેમની નિઃસ્વાર્થ સેવાભાવના, સાહિત્યપ્રીતિ, વફાદારી અને લગની જોઈને એમનાં કાર્યમાં સો મદદ કરવા તત્પર રહેતા. આનંદશંકર ધૂવ, કેશવ હર્ષદ ધૂવ, કૃષ્ણલાલ જવેરી, નરસિંહરાવ દીવેટિયા, કનૈયાલાલ મુનશી, બલવંતરાય ઠાકોરથી માંડીને રામનારાયણ વિ. પાઠક, રસિકલાલ છો. પરીખ, ચુનીલાલ વ. શાહ, હીરાલાલ પારેખ સુધીના અનેક

સજ્જકો – વિદ્વાનોનો એમને પ્રેમ અને સહકાર મળ્યા હતા. એ
સૌના પ્રેમપાત્ર બન્યા હતા. શાસ્ત્રીજી ખરેખર અજાતશત્રુ
વિદ્વાન હતા. આથી સૌચે એમની સારસ્વતસેવાઓને
સદ્ગ્રાવપૂર્વક બિરદાવી હતી.

4. 'કે. કા. શાસ્ત્રીએ રસેશ્વર શ્રીકૃષ્ણા અને રસરૂપ સરસ્વતીની સંનિષ્ઠાથી
સેવા કરી છે,' તે દુષ્ટાંત સિદ્ધ કરો.

➤ શ્રી કે. કા. શાસ્ત્રીજીએ 21 વર્ષની ઉંમરે વલ્લભાચાર્યજીના ખોડશગ્રંથોનો
અનુવાદ કર્યો. તેમણે શ્રીમદ્ભાગવત જેવા ભક્તિપુરાણના દશમસ્ક્રંધનું
સંશોધન – સંપાદન કર્યું.

એમનો શૈક્ષણિક અભ્યાસ તો ફક્ત મેટ્રિક સુધીનો જ હતો પણ
એમની આંતરસૂત્ર, સાહિત્યપ્રીતિ અને સરસ્વતીની અખંડ સાધનાને
કારણે એમણે પોતાનું જીવન અધ્યયન અને અધ્યાપન કાર્ય, સંશોધન
સંપાદન કાર્ય, કોશકાર્ય અને અનુવાદ તથા વિવેચનકાર્યમાં વિતાવ્યું.

તેઓ આજીવન રસરૂપા સરરસ્વતીની સેવા કરતા રહ્યા. અત્યાર
સુધીમાં શાલ્કીજીએ આશરે 250 જેટલાં પુસ્તકો અને 1500
જેટલા સંશોધનલેખો આપ્યાં છે. કે. કા. શાલ્કીએ ગુજરાતી
ભાષા-સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિની તથા રસેશ્વર શ્રીકૃષ્ણાની
બહુમૂલ્ય સેવા કરી છે. એમની સારરસ્વત-પ્રતિભાને કારણે
ગુજરાતના અનેક સર્જકો તથા વિદ્યાનોએ એમની
સારરસ્વતસેવાનો સદ્ગાવપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો છે.

5. ટ્રંકમાં ઉત્તર આપો.

(1) અમદાવાદની સડક પર જતાં શાસ્ત્રીજીને તમે કઈ રીતે ઓળખી શકતા હતા?

► બેઠી દરીનો હલકો પાતળો શરીરનો બાંધો, ઘઉંવણો વાન, ચપળ આંખો અને અણિયાળું નાક, કપાણ પર હંમેશાં ચમકતું ચીપિયા જેવું કુમકુમનું તિલક, કસવાળી વૈષ્ણવી બંડી, ઢીંચણાથી શોડે નીચે સુધીનું ધોતિયું, માશે જરા ત્રાંસી મૂકેલી કેસરી ટોપી, ક્યારેક ગાળે વીંટાળેલો કેસરી ઘેસ અને પગમાં રબ્બરની સ્લીપર કે ચંપલ

પહેરેલી 100 વર્ષની ઉંમર વટાવી ચૂકેલી વૃદ્ધ કાયા, હથમાં
લાકડી લઈને અમદાવાદની સરક પર પુષ્ટિસંપ્રદાયની
હવેલી તરફ દેવદર્શન કે કીર્તન માટે ઉતાવળી ચાલે જતા
જુઓ તો આ શાસ્ત્રીજી જ છે એમ કોઈ પણ તરત ઓળખી
શકતા હતા.

(2) કે. કા. શાસ્કીમાં પુષ્ટિભક્તિ અને પુષ્ટિજ્ઞાન શી રીતે સુદૃઢ બન્યાં?

► શાસ્કીજીને વેદ-શાસ્કોનું અધ્યયન-અધ્યાપન વારસામાં મળ્યાં હતાં.

શાસ્કપ્રેમ અને સંપ્રદાયપ્રેમ પણ તેમને ગળથુથીમાં જ મળ્યાં હતાં.

આથી તેમણે 11માં વર્ધશી સંસ્કૃત વ્યાકરણા, સંસ્કૃત મહાકાવ્યો,
ભાગવત આદિ પુરાણો અને પોડશગ્રંથોનો તલસ્પર્શી અભ્યાસ શરૂ
કર્યો હતો. યુવાવસ્થામાં પ્રવેશતાં જ શાસ્કીજીમાં પુષ્ટિભક્તિ અને
પુષ્ટિજ્ઞાન સુદૃઢ થઈ ચૂક્યાં હતાં.

(3) શાસ્ત્રીજીની સંશોધક તરીકેની પ્રતિભા ક્યારે ખીલી ઉઈ?

► 'બુદ્ધિપ્રકાશ' સામયિકમાં છપાતા શાસ્ત્રીજીના લેખોથી પ્રભાવિત થઈ ગુજરાત વિદ્યાસભાના મંત્રી હીરાલાલ પારેએ શાસ્ત્રીજીને ગુજરાત સભામાં જોડાવાનું નિમંત્રણ આપ્યું. સંશોધનનું કાર્ય એ શાસ્ત્રીજીનું પ્રિય કાર્ય હતું. શાસ્ત્રીજીએ ગુજરાત વિદ્યાસભાના હસ્તલિપિત ગ્રંથસંગ્રહની કામગીરી સંભાળી અને ખૂબ પરિશ્રમ લઈને હસ્તપ્રતોની સંકલિત યાદી તૈયાર કરી આપી. આ સમય દરમિયાન તેમણે મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્યના કવિઓ વિશે 'કવિચરિત ભાગ : 1- 2 અને 'આપણા કવિઓ' જેવા ગ્રંથો આપ્યા.

શાસ્ત્રીજુએ હેમચંદ્રાચાર્યના 'અપભૂંશ વ્યાકરણની સમજૂતી
સાથેનો ગુજરાતી અનુવાદ તૈયાર કર્યો. તેમની સંશોધક
તરીકેની પ્રતિભાની ગુજરાતના અનેક વિદ્યાનોએ નોંધ લીધી.
શાસ્ત્રીજુ ગુજરાત વિદ્યાસભામાં જોડાયા ત્યારથી તેમની
સંશોધક તરીકેની પ્રતિભા ખીલી ઉઠી.

(4) શાસ્ત્રીજીની સેવાનો લાભ કઈ-કઈ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને મળ્યો?

► શાસ્ત્રીજીનું ગુજરાતી, સંસ્કૃત આદિ ભાષાઓ અને તેના સાહિત્ય પરનું અને ગુજરાતના ઇતિહાસ અને સંસ્કૃતિ પરનું પ્રભુત્વ જોઈને ગુજરાત યુનિવર્સિટીએ તેમને અનુસ્નાતક કક્ષાએ અને પીએચ. ડી. કક્ષાએ અધ્યાપનકાર્ય કરવાની માન્યતા આપી. તેમના માર્ગદર્શન હેઠળ 16 વિદ્યાર્થીઓ પીએચ. ડી. પણ થયા. ગુજરાત યુનિવર્સિટી, એસ. એન. ડી. ટી. યુનિવર્સિટી તેમજ એલ. ડી. ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓક્સિલોજી જેવી સંસ્થાઓને તેમની સંશોધન સેવાઓનો લાભ મળ્યો.

(5) કે. કા. શાસ્ત્રીનો જીવનસિક્ષાંત અને જીવન-આદર્શ શો છે?

➤ શાસ્ત્રીજી ખૂબ વિનયશીલ હતા. ‘કમ ખા, ગમ ખા’ (ઓછું ખાતું અને સહનશીલતા રાખવી) એ શ્રી કે. કા. શાસ્ત્રીનો જીવનસિક્ષાંત હતો. જીવનમાં ઓછામાં ઓછો પરિગ્રહ અને વધુમાં વધુ વિદ્યાસંગ્રહ એ એમના જીવનનો આદર્શ હતો.

6. સમજાવો.

(1) કોશકાર્ય શાસ્ત્રીજીનું પ્રિય ક્ષેત્ર રહ્યું છે.

➤ ગુજરાતી ભાષાનો લધુકોશ, ગુજરાતી ભાષાનો પાચાનો કોશ,
ગુજરાતી અનુપ્રાસ કોશ, બૃહદ ગુજરાતી શબ્દકોશ (ગ્રંથ - 1 અને 2),
વનૌખધિકોશ, સંસ્કૃત-ગુજરાતી કોશ, વ્યુત્પત્તિકોશ, ભગવદ્ગીતાનાં
900 જેટલાં અધિકરણોનું વાંચન કરીને પ્રમાણિત કરવાં વગેરે કામો
શાસ્ત્રીજીએ નિષ્ઠાથી પાર પાડવાં હતાં. આમ, કોશકાર્ય શાસ્ત્રીજીનું
પ્રિય ક્ષેત્ર રહ્યું હતું.

(2) શાસ્ત્રીજીનું જીવન સરળતા અને સાદાઈનું ઉત્તમ દૃષ્ટાંત પૂરું પાડે છે.

► શાસ્ત્રીજીનો પહેરવેશ એકદમ સાદો હતો. તેમનાં ચંપલ પણ સાદાં હતાં. જીવનમાં તેમની જરૂરિયાતો સાવ ઓછી હતી. સતત કાર્યરત હોય છતાં તેમનું મન હંમેશાં હળવું રહેતું. સારસ્વતયજ્ઞમાં કોઈને પણ શાસ્ત્રીજીના સહકાર અને માર્ગદર્શનની જરૂર પડે, તો તરત તે તૈયાર રહેતા. ટપાલમાં આવેલ પરબીડિયાં ઉપરની ટિકિટમાં સિક્કો ન લાગ્યો હોય તો પણ શાસ્ત્રીજી એ ટિકિટને ૨૬ કરવાની કાળજી લેતા. આમ, શાસ્ત્રીજીનું જીવન સરળતા અને સાદાઈનું ઉત્તમ દૃષ્ટાંત છે.

Thanks

For watching